

Mitja Sunčič

Kdo je podjetnik?

*Težave pri določanju
podjetnikov v zgodovinskih
raziskavah*

Glavni namen pričujočega poglavja je podrobno prikazati in utemeljiti enega od možnih pristopov k zgodovinskemu raziskovanju podjetništva. Če želimo raziskovati podjetništvo, moramo najprej opredeliti kaj le-to sploh je, še pomembnejše pa je ugotoviti, kdo je bil podjetnik v določenem zgodovinskem prostoru in času. Naša opredelitev podjetnika izhaja iz položajne definicije, ki podjetnika vidi v nosilcu položaja z najvišjo formalno avtoriteto znotraj podjetja. Položaje z najvišjo formalno avtoriteto je določala trgovinska zakonodaja. Na njeni podlagi nameravamo pokazati, komu je bil v obdobju od druge polovice 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne priznan ta položaj v različnih vrstah podjetij. Obdobje smo izbrali zato, ker ga odlikujeta ustaljenost ter zaokroženost pravnih okvirov, v katerih je potekala podjetniška dejavnost.

V prvem delu problematiziramo definicijo podjetnika v zgodovinskem raziskovanju, v drugem delu pa poskušamo dokazati pravilnost položajne definicije podjetnika.

Koncepta podjetništva in podjetnika sta produkta modernega sveta, prepojenega z razsvetljenskimi idejami, sveta, v katerem so neprestane spremembe postale norma, kjer je napredek (tehnični, družbeni in gospodarski) vrednota in v katerem prevladuje ideal liberalnega individualizma. Antika in srednji vek nista poznala koncepta podjetnika, enakega današnjemu. Šele agrarna in industrijska revolucija 18. in 19. stoletja je prinesla njegovo sodobno večplastno podobo. Podjetniki so,

v naglo razvijajočih se deželah zahodnega kapitalizma, predstavljali nov družbeni pojav 19. stoletja.¹

Pojav podjetniškega duha v času industrijske revolucije je prepoznal tudi Kulišer: "Izoblikovala se je nova gospodarska morala, ki je začela boj zoper stare šege in navade, zoper zakonodajo, prežeto z duhom izključnih privilegijev in drobnjakarskih predpisov, zoper stari cehovski red in cehovskega duha. Nova, na načelih gospodarskega racionalizma in svobodne konkurence zgrajena podjetnost je pomenila prehod v 19. stoletje, v obdobje svobodne trgovine."²

***

V nadaljevanju bomo večkrat zasledili pojma podjetništvo in podjetnik. Da bi se ognili nejasnostim, že na začetku povejmo, da podjetništvo razumemo kot dejavnost posameznika ali skupine posameznikov, vključujočo integrirano sosledje odločitev, ki ima namen začeti, vzdrževati in širiti k zaslužku usmerjeno poslovno enoto. Cilj podjetniške dejavnosti je producirati in distribuirati ekonomske dobrine z namenom ustvarjati dobiček. Produkcija in distribucija dobrin potekata v interakciji z okoljem.³ Podjetnika pa pojmujeemo kot posameznika, ki opravlja podjetniško dejavnost na položaju z največjo formalno avtoriteto v podjetju.

Vendar enotna definicija podjetnika ne obstaja. Lahko bi celo rekli, da sta ravno številčnost in raznolikost definicij pomembni značilnosti znanstvene literature, ki se ukvarja s to temo. Ne le da se večja raznolikost definicij, temveč raste tudi njihova kompleksnost, kar onemogoča oblikovanje enotne definicije.⁴ Tovrstna

---

¹ Martin Ricketts, *Theories of Entrepreneurship: Historical Development and Critical Assessments*. V: Mark Casson, Bernard Yeung, Anuradha Basu, Nigel Wadson (ed.), *The Oxford Handbook of Entrepreneurship*, Oxford, 2006, str. 34, 37–38.

² Josif Kulišer, *Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka*, II. knjiga, Ljubljana, 1959, str. 140.

³ Definicijo podjetništva smo prevzeli od Arthurja Cola, jo deloma skrajšali ter ponostavili. Glej: Arthur H. Cole, *Entrepreneurship and Entrepreneurial History*. V: *Change and the Entrepreneur: Postulates and Patterns for Entrepreneurial History*, Cambridge, 1949, str. 88. Definicija se ponovi v Colovi knjigi *Business Enterprise in its Social Setting*, Cambridge, 1959, str. 7.

⁴ Thomas Falcone, *Entrepreneurship: A Diverse Concept In a Diverse World*, pripevek na konferenci *Entrepreneurship in a Diverse World*, ki je potekala od 13.

raznolikost je za raziskovalca, postavljenega pred konkretni zgodovinski problem, moteča in otežuje raziskovalno delo.

Podjetniško dejavnost smo opredelili že zgoraj, sedaj pa se bomo posvetili še problemu prepoznavanja in določanja podjetnika. Primorani smo najti definicijo, ki nam bo olajšala raziskovalno delo in nas pripeljala do uporabnih in zgodovinsko pravih rezultatov. Definicija mora biti "splošno veljavna, teoretično relevantna in uporabna".⁵

Zgodovinar Hans-Jürgen Teuteberg je razlikoval tri temeljne skupine definicij. Prva skupina opredelitev se ukvarja z ekonomsko funkcijo podjetnika v podjetju ali v celotni družbi. Kot najbolj značilno za to skupino je navedel definicijo Josepha Aloisa Schumpetra, ki podjetnika razume kot subjekt, ki uveljavlja nove kombinacije obstoječih gospodarskih možnosti. Podjetnik ima funkcijo inovatorja, ki vpeljuje nove izdelke, izkorišča nove surovine, uporablja inovacije pri prodaji, racionalizira proizvodnjo, uvaja nove stroje ter tehnološke postopke itd. Drugi sklop definicij kot osrednjo podjetnikovo dejavnost poudarja sprejemanje strateških odločitev, ki usmerjajo delovanje podjetja. Podjetnik s sprejemanjem odločitev opravlja podjetniško funkcijo. Definicije iz te skupine imenujemo funkcionalne. Tretja skupina definicij izhaja iz hierarhične sestave podjetja in podjetnika vidi v osebi, ki v podjetju zaseda položaj (pozicijo) z največjo formalno avtoriteto. Tovrstne definicije imenujemo položajne.⁶

Do podobnih sklepov kot Teuteberg je prišel Avstrijec Gerhard K. Riemer, ki je razlikoval med tradicionalnim pojmom podjetnika, razširjenim pred drugo svetovno vojno, in sodobnim pojmom, ki se je začel uveljavljati po drugi svetovni vojni. Temeljna značilnost tradicionalnega pojmovanja podjetništva je bila obrav-

---

do 16. januarja, objavljen na spletni strani: <http://www.sbaer.uca.edu/research/sbi/2005/pdf/files/papers/21.pdf>, (4. 3. 2008). Avtor je v svojem referatu zbral 17 primerov definicij podjetništva, segajočih od 18. do konca 20. stoletja.

⁵ Benno Biermann, *Die Soziale Struktur der Unternehmerschaft*, Stuttgart, 1971, str. 9.

⁶ Hans-Jürgen Teuteberg, *Westfälische Textilunternehmer in der Industrialisierung. Sozialer Status und betriebliches Verhalten im 19. Jahrhundert*, Dortmund, 1980, str. 5–6.

navanje podjetnika kot lastnika produkcijskih sredstev, kot delodajalca z izključno pravico ukazovanja, v čigar odločitve se ni smel nihče vmešavati, ki pa je zato nosil tudi vse tveganje. Sodobno pojmovanje podjetnika je nastopilo po drugi svetovni vojni. Pri preučevanju sodobne literature je Riemer ugotovil tri temeljne prvine sodobnega pojmovanja: prvi dejavnik je dejavnik odločanja. Podjetnik je torej oseba, ki v podjetju sprejema temeljne odločitve. Dejavnik odločanja izvira iz funkcionalne definicije podjetništva. Drugi dejavnik je tveganje, ki le redko najde pot v opredelitve podjetništva. Tretji dejavnik je lastništvo, ki predstavlja temeljni kamen tradicionalnega pojmovanja podjetništva in se uporablja tudi v sodobni literaturi, čeprav ga mnogi raziskovalci zavračajo kot zastarelega in preozkega. Razen tega je naletel Riemer pri posameznih avtorjih ali skupinah avtorjev na naslednje dejavnike, ki lahko določajo podjetnika: dejavnik aktivnosti, ki kot podjetnika pojmuje le onega, ki dejansko izvaja dodeljene mu funkcije, položajni dejavnik, ki kot podjetnika opredeljuje le osebo, ki ima formalno najvišji položaj v podjetju, pravni dejavnik, ki vidi podjetnika v človeku, ki mu je zakonsko dodeljena podjetniška funkcija, ter najbolj subjektivni dejavnik med naštetimi, družbenopolitični oz. socialni dejavnik, ki podjetnike išče med onimi, ki jih kot take vidi(jo) družba oz. sodelavci. Iz zbranih spoznanj je Riemerju uspelo oblikovati lastno funkcionalno definicijo, ki se glasi: Podjetnik je oseba dejavna na gospodarskem področju, ki na podlagi dodeljenih ji kompetenc v dobro podjetja sprejema temeljne dispozicije in odločitve, za katere prevzema vso odgovornost. Pravica do sprejemanja odločitev lahko temelji na lastništvu podjetja ali na sporazumni dodelitvi le-te.⁷

Ekonomist Mark Casson razlikuje med dvema osnovnima pristopoma k definiciji podjetnika: med funkcionalnim ter indikativnim pristopom. Funkcionalni pristop opredeli določeno funkcijo in za podjetnika razglasi vsakega, ki jo opravlja. Indikativni pristop pa

---

⁷ Gerhard K. Riemer, Vom "traditionellen Unternehmerbegriff" zu den "unternehmerisch Tätigen" V: A. Brusatti (Hrsg.), Wandel des Unternehmerbegriffes, Wien, 1977, str. 24–27.

pada značilnosti, po katerih lahko podjetnika prepoznamo. "V nasprotju s funkcionalno definicijo, ki je lahko zelo abstraktna, je indikativna definicija zelo prizemljena. Podjetnika opredeli glede na njegov pravni status, pogodbeni razmerja z družabniki, položaj v družbi itd."⁸ Položajno definicijo lahko uvrstimo v skupino indikativnih definicij. Casson trdi, da ekonomski teoretiki večinoma posegajo po funkcionalni definiciji, medtem ko gospodarski zgodovinarji po navadi uporabljajo indikativno definicijo, in meni, da je to popolnoma pravilno.⁹

V nadaljevanju si bomo podrobneje ogledali funkcionalno in položajno definicijo podjetnika.

***

Za očeta funkcionalne opredelitve velja Joseph Schumpeter. Njegovo definicijo štejejo za "skrajno funkcionalno".¹⁰ Naslonil se je na Johna Milla in J. B. Saya, ki sta opozorila na podjetnikovo usmerjevalno in organizacijsko funkcijo v produkcijskem procesu. Vlogo podjetnika v organizaciji produkcijskega procesa je podrobneje razčlenil in začel razlikovati menedžersko in podjetniško funkcijo. Za menedžerja je značilno, da opravlja naloge, katerih namen je kombiniranje in preoblikovanje že obstoječih dejavnikov v izdelke. Menedžerska funkcija je organizacija produkcije. Kaj pa je potemtakem funkcija, ki podjetnika razlikuje od menedžerja? To razločevalno funkcijo podjetnika je Schumpeter videl v inovaciji. Podjetnik uveljavlja nove kombinacije obstoječih gospodarskih možnosti. Zanj je potemtakem značilna dejavnost, ki ni del vsakdanje poslovne rutine. Vendar pa je Schumpeter sam priznal, da je v praksi zelo težko strogo ločiti podjetnika od menedžerja, saj lahko posameznik opravlja obe funkciji hkrati. Razlikovanje med menedžersko in podjetniško funkcijo je uporabno predvsem v teoriji. Poleg ločevanja menedžerske in podjetniške funkcije se je Schumpeter potegoval tudi

---

⁸ Mark Casson, *The Entrepreneur. An Economic Theory*, Second Edition, Cheltenham – Northampton, 2004, str. 19.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Toni Pierenkemper, *Die westfälischen Schwerindustriellen 1852–1913*, Göttingen, 1979, str. 19.

za strogo razmejitve kapitalistične in podjetniške funkcije. Za zgodovinarja predstavlja problem zlasti abstraktnost Schumpetrove opredelitve. Menil je, da ni nujno, da bi bila podjetniška funkcija utelešena v fizični osebi. Njene nosilke so lahko tudi organizacije in institucije.¹¹ Zdaj vidimo, zakaj Schumpetrovo definicijo podjetnika razumemo kot skrajno funkcionalno. Podjetnik ni več oseba iz mesa in krvi, ampak abstrahira v golega nosilca podjetniške funkcije. Kot pravi sam Schumpeter: “/.../ kadar govorimo o podjetniku, ne mislimo na fizično osebo, ampak veliko bolj na funkcijo /.../”.¹²

Schumpetrov sodelavec na Harvardskem centru za raziskovanje podjetniške zgodovine Fritz Redlich je prevzel zgornjo definicijo, jo postavil na trdna tla ter na njeni podlagi razvil lastno, za empirično raziskovanje primernejšo definicijo podjetnika. Pri Redlichu je kot osrednji dejavnik, ki opredeljuje podjetnika, v ospredje stopilo odločanje v podjetju. Podjetnik je tisti, ki sprejema bistvene, t. i. strateške odločitve. Določa poslovne cilje podjetja, njegovo strukturo in položaj na trgu. Vzporedno s strateškimi obstajajo taktične odločitve, ki imajo nalogo uresničevanja strateških odločitev v praksi. Schumpetrov vpliv se kaže v pojmovanju podjetnika kot organizatorja produkcije ter v razlikovanju med strateškimi in taktičnimi odločitvami, v katerem se zrcali Schumpetrova ločitev podjetniške in menedžerske funkcije. Po Schumpetrovem vzoru je Redlich ločil podjetnika od kapitalista, ki sicer prispeva kapital in s tem tvega, vendar ni nujno, da sprejema strateške odločitve. Kot primer navaja predsednika upravnega sveta delniške družbe, ki ne poseduje niti ene delnice svojega delodajalca, pa kljub temu sprejema strateške odločitve. Last kapitala in podjetništvo potemtakem nista nujno povezana. Redlich je subjekte, udeležene pri podjetju, razdelil na lastnike kapitala, podjetnike in podrejeno vodilno osebje (ravnatelje, direktorje, delovodje ipd.).¹³ Se-

---

¹¹ Joseph A. Schumpeter, *Economic Theory and Entrepreneurial History. V: Change and the Entrepreneur: Postulates and Patterns for Entrepreneurial History*, Cambridge, 1949, str. 66–72.

¹² Prav tam, str. 80.

¹³ Hartmut Berghoff, *Moderne Unternehmensgeschichte*, Paderborn – München – Wien – Zürich, 2004, str. 40–41.

veda takšna stroga delitev velja le za večja podjetja, praviloma organizirana kot delniške družbe, medtem ko so pri majhnih in srednjih podjetjih v večini primerov vse tri funkcije združene v eni osebi ali manjši skupini oseb.

Nemški zgodovinar Jürgen Kocka se je naslonil na Redlichovo opredelitev in razlikoval podjetniško, menedžersko ter kapitalistično funkcijo. Kot glavni strateški odločitvi navaja odločitvi glede profitabilnosti ter rentabilnosti podjetja. Sem spadajo odločitve o mobilizaciji in kombinaciji produkcijskih dejavnikov, o investicijah in imenovanju vodilnih zaposlenih (ravnatelji, direktorji ipd.). Taktične odločitve se pri Kocki nanašajo zlasti na urejanje notranje strukture podjetja in na nadzor dejavnosti, ki se v njem odvijajo. Menedžerske funkcije so: skrb za smotno organizacijo podjetja, zadostno notranjo koordinacijo, pretok informacij, organizacijo hierarhične strukture in nadzor zaposlenih v podjetju.¹⁴

Redlich in Kocka ne vidita razlike med podjetnikom in menedžerjem v tem, da je prvi lastnik podjetja, drugi pa le uslužbenec, temveč v njuni funkciji v podjetju, funkciji, ki je odvisna od vrste odločitev, ki jih sprejemata.

Med funkcionalne prišteva svojo opredelitev podjetnika tudi ekonomist Mark Casson, ki danes velja za enega izmed najpomembnejših in najvplivnejših raziskovalcev na tem področju. Tudi Casson postavlja proces odločanja v središče podjetnikovega delovanja. Podjetnika opredeljuje kot nekoga, ki se specializira za sprejemanje samostojnih odločitev v zvezi s koordinacijo pičlih virov.¹⁵ Še več, podjetnika vidi kot specialista za odločanje, ki ima pred nestrokovnjaki prednost, da razpolaga z boljšimi informacijami oz. jih zna bolje interpretirati.¹⁶ Glavna podjetnikova funkcija je torej sprejemanje odločitev v negotovih pogojih.¹⁷ Leta 2006

---

¹⁴ Jürgen Kocka, *Unternehmer in der deutschen Industrialisierung*, Göttingen, 1975, str. 14–15.

¹⁵ "... an entrepreneur is someone who specializes in taking judgmental decisions about the coordination of scarce resources." Mark Casson, *The Entrepreneur*, str. 20.

¹⁶ Berghoff, *Moderne Unternehmensgeschichte*, str. 39.

¹⁷ Mark Casson, Andrew Godley, *Entrepreneurship and Historical Explanation*. V: Youssef Cassis, Ioanna Pepelasis Minoglou (ed.), *Entrepreneurship in Theory and History*, New York, 2005, str. 26.

je podjetnika opredelil takole: "Podjetniki se specializirajo za sprejemanje težkih in zapletenih odločitev, za katere drugi ljudje nočejo sprejeti odgovornosti."¹⁸ Vpliv Cassonove definicije na sodobne raziskovalce podjetništva se kaže v njeni razširjenosti in priljubljenosti.

Funkcionalna definicija nam, če jo hočemo uporabiti pri raziskovanju konkretne zgodovinske situacije, povzroča precej težav. Za njeno pravilno uporabo bi morali raziskati vsako podjetje posebej in ugotoviti, kdo je v njem dejansko sprejemal strateške odločitve, ter z raziskavo obnašanja podjetja na trgu ugotoviti, ali so bile odločitve res strateške. Vendar pa to ni mogoče, ker večina tovrstnih podatkov manjka. Težavo predstavlja tudi prepoznavanje in razlikovanje strateških ter taktičnih odločitev. Poleg tega lahko domnevamo, da so se v vsakdanjem življenju posamezniki, označeni za podjetnike v funkcionalnem in v položajnem smislu, v veliki meri prekrivali. Pri uporabi funkcionalne definicije v raziskovanju se pogosto pojavi težava, da avtorji trdijo, da se ravna po funkcionalni definiciji, ko v resnici uporabljajo položajno definicijo, saj, ne da bi to dokazali, domnevajo, da osebe, ki zavzemajo v hierarhiji podjetja položaj z najvišjo formalno avtoriteto, sprejemajo tudi strateške odločitve.¹⁹

***

Po našem mnenju je za zgodovinsko raziskovanje podjetništva najprimernejša položajna definicija, ki podjetnika vidi v osebi, ki v podjetju zaseda položaj z največjo formalno avtoriteto, tj. v osebi, ki je na vrhu hierarhične strukture podjetja. Ta definicija kot kriterij za določanje podjetnika ne uporablja funkcije, ki jo nekdo v podjetju opravlja, temveč njegovo pozicijo oz. položaj v podjetju. Položajna definicija ima dve pomembni prednosti: lahko jo je operacionalizirati, ker je tako definirane podjetnike zelo lahko prepoznati, saj je iz same ureditve podjetja oz. pravnih predpisov, ki urejajo

---

¹⁸ Mark Casson, Introduction. V: Mark Casson, Bernard Yeung, Anarudha Basu, Nigel Wadson (ed.), *The Oxford Handbook of Entrepreneurship*, Oxford, 2006, str. 1.

¹⁹ Pierenkemper, *Die westfälischen Schwerindustriellen*, str. 13–14, 20.

strukturo podjetja, razvidno, kdo so osebe, ki jih bomo obravnavali kot podjetnike. Obenem pa omogoča tudi lažje raziskovanje podjetniškega delovanja obravnavanih oseb.²⁰

Položajno definicijo podjetnika smo povzeli po sociologu Benu Biermannu, ki jo je uporabil pri raziskavi podjetnikov v sodobni nemški družbi. Biermann je iskal definicijo podjetnika, ki bi bila občeveljavna, teoretično relevantna in zlasti uporabna pri empiričnem raziskovanju. Zaradi tega je zavrnil funkcionalno definicijo podjetnika ter prevzel položajno, ki se glasi: "Podjetnik je oseba, ki v podjetju zaseda položaj z največjo formalno avtoriteto."²¹ Položajna definicija se opira na formalno strukturo avtoritete znotraj podjetja, določeno s pravnimi predpisi. Družabnik v družbi z omejeno zavezo ali član nadzornega sveta delniške družbe imata lahko precejšen vpliv na vodenje podjetja, vendar ta vpliv ni formalen, tj. zakonsko ali pogodbeno podprt. Podjetnik je tisti, ki mu veljavna zakonodaja in družbena pogodba podelujeta pravico do vodenja podjetja. Iz tega sledi, da so podjetniki pri delniških družbah člani upravnega sveta, pri družbah z omejeno zavezo poslovodje, pri posamičnih podjetjih lastniki, pri javnih družbah pa družabniki, udeleženi pri vodenju podjetja.²²

Kot smo omenili že v poglavju o funkcionalni definiciji podjetnika, lahko s precejšnjo gotovostjo domnevamo, da so se v praksi osebe, ki so bile podjetniki v položajnem smislu, in osebe, ki so bile podjetniki v funkcionalnem smislu, v veliki meri prekrivale. Na primeru Kranjske industrijske družbe bomo videli tovrstno prekrivanje položajne in funkcionalne definicije v praksi. Kranjska industrijska družba je po uspešnem začetku v sedemdesetih letih 19. stoletja zašla v finančno krizo. Glavni vzrok za slab poslovni uspeh je tičal v tehnični zaostalosti gorenjskih fužin. Jeseniška železarna je še vedno uporabljala oglje, medtem ko so njeni konkurenti že uvedli nove postopke, ki so jim omogočili cenejšo proizvodnjo. Tako se je bil upravni odbor Kranjske in-

---

²⁰ Prav tam, str. 24.

²¹ Biermann, Die Soziale Struktur, str. 9–10.

²² Prav tam, str. 10–11.

dustrijske družbe, če je hotel, da se družba obdrži na trgu, prisiljen odločiti za uvedbo tehničnih inovacij in je leta 1888 sklenil izgradnjo dveh bazičnih martinovih peči, uvedbo pridobivanja jekla s pretapljanjem starega železa ter izgradnjo elektrarne z izrabo vodne sile.²³

Na tem primeru vidimo, kako so člani upravnega odbora, torej podjetniki v položajnem smislu, sprejeli strateško odločitev, s čimer so opravljali podjetniške funkcije. Brez preučevanja poslovanja posamezne delniške družbe ne moremo soditi, ali so člani upravnega odbora opravljali podjetniško funkcijo ali ne, je pa upravni odbor, in posledično njegovi člani, imel formalno dodeljeno pravico do vodenja poslov v podjetju, tj. do sprejemanja strateških odločitev. Zdrav razum nam zato govori v prid domneve, da so se dejavnosti položajno in funkcionalno opredeljenih podjetnikov pogosto prekrivale.

***

Pri opredelitvi podjetniške dejavnosti smo zapisali, da je njena poglobitna značilnost ustanoviti, vzdrževati in širiti k zaslužku usmerjeno poslovno enoto. Podjetnik kot nosilec te dejavnosti torej ne more delovati zunaj okvira organizacije. Poslovnim enotam oz. enotam ekonomske organizacije pravimo podjetja. Podjetje podjetniku ali skupini podjetnikov omogoča produkcijo in distribucijo ekonomskih dobrin z namenom ustvarjanja dobička.

Ogledali si bomo najpomembnejše in najbolj razširjene oblike podjetij od druge polovice 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne, za vsako organizacijsko obliko pa še primer konkretne firme, ki se je registrirala pri trgovinskem sodišču v Ljubljani. Podjetje je v tem obdobju predstavljalo osnovno enoto kapitalističnega gospodarstva. Temeljna vira za raziskovanje organizacijskih oblik podjetij sta trgovinska zakona iz let 1862 ter 1937. Videli bomo, da se pravni predpisi, ki so urejali ustroj poslovnih enot, skoraj niso spreminjali. S pregledom zakonodaje, ki je določala, kdo je v podjetjih

---

²³ Vlado Valencič, Delniške družbe na Kranjskem. V: Zbornik ob devetdesetletnici arhiva, Ljubljana, 1988, str. 54.

zasedal položaj z najvišjo formalno avtoriteto, imamo namen utemeljiti in dokazati položajno definicijo podjetnika. Vrhovni položaj v podjetju je lahko zasedal eden ali skupina podjetnikov, zakon pa ga je opredeljeval s pravico do vodenja poslov.

***

Avstrijski trgovinski zakon iz leta 1862 je v osnovi razlikoval med podjetji posameznih fizičnih oseb in trgovinskimi družbami.²⁴ Uredbe glede posamičnih firm so precej skope in določajo le, da je moralo biti ime podjetja istovetno z imenom njegovega lastnika, ki je bil tudi njegov pravni zastopnik. Podjetnik, ki je firmo vodil sam, brez družabnikov, ali le s tihimi družabniki, je podjetje moral poimenovati s svojim priimkom, z dodatkoma imena ali brez njega. V naziv lastnik ni smel vključevati dostavkov, ki so nakazovali na družabništvo (npr. & co.), lahko pa je vključil dostavke, ki so dodatno pojasnjevali lastnikovo osebo ali posel, ki ga je opravljal.²⁵ Jugoslovanski trgovinski zakon iz leta 1937 ni prinesel nobenih bistvenih sprememb. Iz položajne definicije sledi, da je bil podjetnik pri podjetjih posamičnih fizičnih oseb njegov lastnik.

PRIMER: V Londonu rojeni²⁶ podjetnik Charles Moline, brat Davida Molina, dejavnega v upravi ljubljanske predilnice in tkalnice,²⁷ je leta 1885 na trgovinsko sodišče v Ljubljani poslal prošnjo za vpis tovarne lepenke, stoječe v tržiški okolici, »Charles Moline, holzdeckelfabrik ob Neumarkt!«, v trgovinski register. Podjetje je moral vpisati, ker je na leto plačeval 56 goldinarjev pridobnine. Po Molinovi smrti je podjetje leta 1930 prevzel njegov nečak²⁸ Ernest Schallgruber.²⁹

²⁴ Nina Zupancič Pušavec, *Oblike organiziranja gospodarstva na Slovenskem od 1918 do 1941*, Ljubljana, 2003, str. 37.

²⁵ Gesetz vom 17. December 1862, Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich (v nadaljevanju RGBL), Jahrgang 1863, str. 16.

²⁶ Iz mrliškega lista Charlesa Molina izvemo, da se je rodil 25. 1. 1852 v Londonu in umrl 15. 8. 1930 v Slapu pri Trziču. ZAL, LJU 88, Posam I, št. 242.

²⁷ Rudolf Andrejka, *Najstarejše ljubljanske industrije*. V: *Kronika slovenskih mest*, št. 3, 1934, str. 186.

²⁸ Prav tam.

²⁹ ZAL LJU 88, Posam I, št. 242.

Prve v skupini trgovinskih družb so javne trgovske družbe. Avstrijski trgovinski zakon iz leta 1862 je javno trgovsko družbo opredelil kot družbo, pri kateri sta najmanj dve osebi opravljali posel v okviru skupne firme in udeležba pri nobenem družabniku ni bila omejena le na premoženjski vložek. Zakon iz leta 1937 je dodal še, da je vsak družabnik družbinim upnikom odgovarjal z vsem svojim premoženjem.³⁰ Družabniki so morali medsebojne odnose uravnnavati z družbeno pogodbo, ki je urejala tudi vodenje poslov v podjetju. Zakon je dopuščal možnost, da je družbena pogodba navedla posamezne družabnike, ki so imeli v podjetju poslovodno funkcijo, pri tem pa iz poslovanja izključila vse druge družabnike, ki jim ta funkcija ni bila podeljena. Poslovodja je moral biti najmanj eden. Poslovodje so imeli pravico, da so ne glede na ugovore preostalih družabnikov vodili vse za delovanje podjetja potrebne posle. Če v družbeni pogodbi niso bila navedena imena poslovodij, so imeli vsi družabniki enako pravico do vodenja poslov. Za sprejemanje odločitev je bilo potrebno njihovo soglasje. Če tega ni bilo, je morala odločitev izostati. Vsak družabnik se je lahko, četudi ni bil udeležen pri vodenju podjetja, vedno osebno prepričal o finančnem stanju. Kadar koli se je lahko oglasil na sedežu podjetja ter si ogledal trgovske knjige in dokumentacijo družbe in si iz njih napravil bilanco za lastne potrebe.³¹ Pri javnih trgovskih družbah kot podjetniki v poštev pridejo družabniki, ki so po določenih družbene pogodbe vodili posle v podjetju.

PRIMER: Ljubljanski trgovec s papirjem in pisarniškimi potrebščinami Albert Zeschko je leta 1911 od podjetja Mayer & co. kupil tovarno papirnatih vrečic v Ljubljani in jo v trgovinski register vpisal kot posamično firmo »A. Zeschko, Papier- Schreib- und Zeichenmaterialienhandel und fabriksmässige Erzeugung von Papiersäcken und Düten«, ki se je v slovenščini glasila: »Prot.

³⁰ Trgovinski zakon za Kraljevino Jugoslavijo, Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, 93. kos, 20. 11. 1937, str. 848.

³¹ Gesetz vom 17. December 1862, str. 28–32. Trgovinski zakon za kraljevino Jugoslavijo, str. 849–851.

tvrdka A. Zeschko, trg. s papirjem in pisalnimi potrebščinami in tovarna papirnatih vrečic».

V jeseni svojega življenja, leta 1930, tri leta pred smrtjo, je, star 82 let, za javnega družabnika v podjetje vzel svojega sina dr. Erika Zeschka, knjigovodjo v Ljubljani. Javna družba je nastala 1. septembra 1930 na podlagi družbene pogodbe, ki sta jo oče in sin podpisala 27. julija 1930. Albert Zeschko je v družbo vložil 1.200.000 dinarjev, Erik pa je sodeloval s simbolično vsoto 10.000 dinarjev. Družbena pogodba je določala, da sta pri vodenju podjetja enakopravno sodelovala oče in sin. Po smrti Alberta Zeschka, 15. decembra 1933, je podjetje zopet dobilo enega lastnika, dr. Erika Zeschka.³² V tem primeru je imela ustanovitev javne družbe v prvi vrsti nalogo nebolečega in gladkega prehoda uspešnega podjetja iz očetovih v sinove roke.

***

Komanditna družba je bila družba, pri kateri se je eden ali več družabnikov udeleževalo le s kapitalskim deležem. Tem se je reklo komanditisti, drugi družabniki pa so za svojo udeležbo pri podjetju osebno jamčili. Zakon iz leta 1937 je razlikoval med komanditisti, katerih odgovornost do družbinih upnikov je bila omejena z njihovim kapitalskim deležem, medtem ko so drugi družabniki odgovarjali z vsem svojim premoženjem. Poglej v podjetju so vodili osebno odgovorni družabniki, komanditisti pa do vodenja podjetja niso bili niti obvezani niti za to niso imeli pravice. Poleg tega niso smeli ugovarjati proti načinu vodenja podjetja. Vendar pa so imeli komanditisti pravico do pisnih poročil o letni bilanci podjetja, če so jih zahtevali. Njihovo ustreznost so lahko preverili s pomočjo poslovnih knjig in dokumentov.³³ Iz povedanega ni dvoma, da so podjetniški položaj pri komanditnih družbah zasedali osebno odgovorni družabniki.

Trgovinski zakon iz leta 1862 je predvideval tudi

³² ZAL LJU 88, A VII, št. 28.

³³ Gesetz vom 17. December 1862, str. 40–41. Trgovinski zakon za kraljevino Jugoslavijo, str. 855–856.

komanditne družbe na delnice, vendar pa je morala biti ta organizacijska oblika vsaj na našem prostoru zelo redka, saj nanjo pri raziskovanju podjetništva nismo našli. Verjetno zato trgovinski zakon iz leta 1937 te vrste podjetij ni več poznal.

PRIMER: Tovarno »K. k. priv. Kaltenbrunner Farbholz – Fabrik« (C. kr. privilegirana tovarna barvnega lesa v Studencu), v trgovinski register vpisano leta 1870 kot posamično firmo,³⁴ do leta 1875 v rokah Fidelisa Terpinca in nato njegove vdove Josipine, je po njeni smrti, leta 1885, dobil v last Terpinčev zet Ivan Baumgartner po poreklu iz ugledne ljubljanske trgovske rodbine.³⁵ Tovarno je do leta 1897 vodil sam, nato pa se je odločil, da bo podjetje spremenil v komanditno družbo. Kot razlog za svojo odločitev je v dopisu na ljubljansko trgovinsko sodišče navedel željo po razširitvi na proizvodnjo strojil. Ustanovitvi komanditne družbe je torej botrovala potreba po kapitalu za razvejenje produkcije. Družba je začela obstajati 1. januarja 1897, njen naziv pa se je glasil »K. k. Kaltenbrunner Farb- und Gerbstoffefabrik Fidelis Terpinz Nachfolger« (C. kr. tovarna barvil in strojil, nasledniki Fidelisa Terpinca v Studencu). Družbeno pogodbo so nasledniki sestavili 30. septembra 1897. Leta je omejila obstoj družbe na deset let. Javna družabnika sta bila Ivan Baumgartner ter Pavel Zeschko,³⁶ oba iz Ljubljane. Vložek vsakega je znašal 60.000 goldinarjev. Komanditisti pa so bili: grofica Jožefina Wenckheim, rojena Baumgartner, veleposestnica na Dunaju, Mary Baumgartner, veleposestnica in soproga c.-kr. vicekonzula v Aleksandriji, stanujoča ravno tako na Dunaju, obe z vložkom v višini 30.000 goldinarjev, ter Jože Pleiweis iz Ljubljane, prokurist tovarne v Studencu vse od leta 1882, ko je ta prešla v last Ivana Baumgartnerja,³⁷ z

³⁴ ZAL LJU 88, register posameznih firm, knjiga 1.

³⁵ Rudolf Andrejka, Fidelis Terpinca. V: Kronika slovenskih mest, št. 2, 1934, str. 119.

³⁶ Sorodstvene vezi Pavla Zeschka s Terpinčevim dolgoletnim poslovnim partnerjem Valentinom Zeschkom nismo uspeli ugotoviti, če je le-ta seveda obstajala. Pregled indeksa popisa prebivalstva Ljubljane iz leta 1869 nam pove, da Pavel ni bil eden izmed trinajstih otrok Valentina Zeschka, obenem pa iz njegove domovnice izvemo, da se je rodil v Zagrebu l. 1865. ZAL, LJU 504, mesto Ljubljana, statistični popisi, Indeks popisa prebivalstva 1869 in ZAL LJU 500, zglaševalne pole, t.e. 31.

³⁷ ZAL LJU 88, register posameznih firm, knjiga 1.

vložkom 20.000 goldinarjev. Pri komanditni družbi je šlo v osnovi za družinsko podjetje, saj sta bili Jožefina in Mary oz. Marija Baumgartner hčeri Ivana Baumgartnerja in Terpinčeve posvojenke Emilije Garčeve.³⁸ Pogodba je določala, da je imel prva tri leta pravico do vodenja poslov izključno Ivan Baumgartner, po preteku te dobe pa so smeli posle kolektivno voditi Ivan Baumgartner, Pavel Zeschko ter Jože Pleiweis. Odločitve so sprejemali z glasovanjem, pri katerem je prevladala večina glasov. Število glasov je bilo odvisno od deleža vloženega kapitala, kar je omogočalo prevlado obeh javnih družabnikov.³⁹ Vidimo, da je imel v nasprotju z zakonodajo pravico do vodenja poslov tudi komanditist Jože Pleiweis, kar lahko pojasnimo z dejstvom, da je bil prokurist podjetja 27 let (od 1882 do 1909).⁴⁰ Obenem pa mu je sprejemanje odločitev omejeval majhen kapitalski delež, saj sta ga lahko Ivan Baumgartner in Pavel Zeschko kadar koli preglasovala.

***

Delniške družbe so v Habsburški monarhiji do leta 1863 spadale v okvir društvene zakonodaje.⁴¹ Prvi zakon, ki je določal sestavo delniških družb, je iz leta 1840. Kot organe družbe je zakon predvideval generalno skupščino delničarjev, odbor ter direkcijo. Direkcija je bila odgovorna za vodenje poslov. Odbor ni bil obvezen organ, ampak so ga člani družbe lahko izvolili, če so to hoteli. Odbor je bil v primeru, da so ga imenovali, stalen organ s pravico in dolžnostjo vpogleda v finančno poslovanje družbe in je moral v imenu delničarjev na generalni skupščini navesti vse pripombe in predloge, ki so se nanašali na poslovanje in dobrobit družbe. Direkcija je morala generalni skupščini delničarjev podati poročilo o poslovanju v preteklem poslovnem letu.⁴² Direkcija, ki je

³⁸ Andrejka, Fidelis Terpinc, str. 119.

³⁹ ZAL LJU 88, Družb. II, št. 34.

⁴⁰ AS 488, register družbenih tvrdk L I N I ter register družbenih tvrdk L II.

⁴¹ Zupancič Pušavec, Oblike organiziranja gospodarstva, str. 56.

⁴² Hofkanzlei Decret vom 6. August 1840, št. 462. V: Gesetze und Verordnungen in Justiz Fache vom Jahre 1840 für die deutschen Staaten der Österreichische Monarchie, Wien, 1841, str. 525.

kasneje dobila ime upravni odbor, je imela že od vsega začetka nalogo voditi posle v podjetju in s tem položaj z najvišjo formalno avtoriteto.

Zakon iz leta 1843 je za delniške družbe predvideval statut, ki je med drugim moral vsebovati namen družbe in imena članov vodstva. Organizacijska sestava družbe je ostala enaka. Edina novost je bila v tem, da so člani direkcije sedaj dobili naziv poslovodij in jim je bil tudi tako priznan vrhovni položaj v podjetju. Zakon je podrobneje določil vlogo generalne skupščine, ki se je morala sestati najmanj enkrat na leto, udeležili pa so se je delničarji, ki jim je morala direkcija izčrпно poročati o poslovanju v preteklem letu in o finančnem stanju.⁴³

Sledil je zakon o društvih iz leta 1853, ki je direkciji prvič izrecno priznal pravico do vodenje podjetja. Prav tako je podrobneje opredelil vlogo odbora, ki je imel nalogo nenehnega nadzora nad poslovanjem direkcije. Odbor ni bil obvezen organ.⁴⁴

S trgovinskim zakonom iz leta 1862 so delniške družbe prešle v okvir trgovinske zakonodaje. Trgovski zakonik je do tedaj najobsežnejše in najpodrobnejše obdelal ureditev delniških družb. Posvetil jim je 10 strani, tj. paragrafe od številke 207 do 249. Delniška družba je bila opredeljena kot trgovska družba, pri kateri so družabniki udeleženi le z deleži, ne da bi osebno jamčili za družbine pravne obveznosti. Za njeno ustanovitev je bilo treba podpisati družbeno pogodbo, ki jo je morala potrditi pristojna oblast. Novost, ki jo je prinesel trgovinski zakon, je bila preimenovanje direkcije v upravni odbor. Odbor, ki je imel nalogo nadzorovati poslovanje direkcije, pa je tedaj dobil novo ime – nadzorni svet. A struktura delniških družb je ostala enaka.

Delničarji so lahko vplivali na zadeve podjetja prek institucije generalne skupščine, zlasti glede delitve čistega dobička, vpogleda ter nadzora nad bilanco. Generalno skupščino je sklical upravni odbor, ko se mu je to zdelo potrebno v dobro družbe. Sklic generalne skup-

---

⁴³ Hofkanzlei Decret vom 5. November 1843, št. 763, Gesetze und Verordnungen in Justiz Fache vom Jahre 1840 für die deutschen Staaten der Österreichische Monarchie, Wien, 1848, str. 167–170.

⁴⁴ Kaiserliches Patent vom 26. November 1852, Reichs Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, Jahrgang 1852, str. 1112–1113.

ščine sta lahko zahtevala tudi nadzorni svet ali skupina delničarjev, ki je imela v lasti delnice, vredne najmanj desetino ustanovnega kapitala. Delničarji so imeli tudi pravico do imenovanja nadzornega sveta. Nadzorni svet ni bil obvezen organ. Če so ga imenovali, je imel nalogo nadzora nad poslovanjem družbe v vseh vejah uprave. Nadzorni svet je imel vedno pravico do vpogleda v družbino blagajno, v poslovne knjige in drugo dokumentacijo podjetja. Njegova naloga je bila preveriti letne račune, bilance in predloge za delitev čistega dobička ter o tem vsako leto poročati delničarjem na generalni skupščini. Lahko je sklical tudi generalno skupščino, če se mu je to zdelo potrebno storiti v interesu družbe.

Upravni odbor je bil obvezen organ, ki ga je morala imeti vsaka delniška družba. Obdržal je svojo poslovodno vlogo. Družbo je zastopal sodno in zunajsodno. Odbor je sestavljal najmanj en človek. Člani odbora so bili lahko za opravljanje svojega dela plačani ali ne. Ni bilo nujno, da so bili delničarji podjetja. Njihov mandat so lahko delničarji kadar koli preklicali. Odbor se je moral držati omejitev, ki so jih določali družbena pogodba ali sklepi generalne skupščine. Skrbeti je moral, da so se poslovne knjige pravilno vodile. Za delničarje je moral najkasneje v prvih šestih mesecih vsakega poslovnega leta predložiti bilanco preteklega poslovnega leta. Pomembno vlogo je igral tudi pri razpustu in likvidaciji družbe.⁴⁵

Leta 1899 je vlada na Dunaju izdala zakon, ki je urejal ustanavljanje ter preoblikovanje industrijskih in trgovskih delniških družb. Zakon je imel namen olajšati ustanavljanje delniških družb na področju industrije in trgovine. Ni veljal za družbe, ki so se ukvarjale z bančnimi, kreditnimi ali zavarovalniškimi posli, gradnjo ali vodenjem ladijskih kanalov, železnic ter parnih ladij. Za ustanavljanje in preoblikovanje družb je bilo še naprej potrebno državno dovoljenje. Prav tako novi zakon ni prinesel sprememb v organizacijsko sestavo delniških družb. Pomembno novost predstavlja uvedba institucije konstitutivne generalne skupščine, ki jo je bilo treba sklicati pred sodno registracijo družbe. Na njej so delničarji sprejeli sklepe o ureditvi delniške družbe. V

---

⁴⁵ Gesetz vom 17. December 1862, RGBl, Jahrgang 1863, str. 50–57.

delokrog konstitutivne skupščine je spadalo sklepanje o ustanovitvi delniške družbe in dokončni vsebini družbene pogodbe (statuta), volitve članov prvega upravnega odbora, nadzornega sveta ali računskih revizorjev.

Zakon o delniških družbah je podrobno opredelil naloge, sestavo itd. upravnega odbora in nadzornega sveta. Za imenovanje članov upravnega odbora je prvič priporočal osebe, ki so se poklicno ukvarjale z vodenjem družb, tj. poklicne podjetnike. Člane upravnega odbora so praviloma izvolili delničarji na občnem zboru ali organ, ki so ga člani generalne skupščine imenovali za posrednika med njimi in upravnim odborom. Volitve v upravni odbor so se morale odvijati periodično. Dolžino mandata članov upravnega odbora je določal statut. Mandat praviloma ni smel biti daljši od petih let, ponovno izvolitev pa je moral omogočati statut. Mandat je prenehal ob koncu poslovnega leta, v času generalne skupščine, ko je predsednik upravnega odbora skupaj s sočlani sodeloval pri predstavitvi letne bilance delničarjem. Če je bilo v odboru večje število oseb, je lahko iz svojih vrst imenoval eksekutivni komite, odgovoren za neposredno vodenje poslov. Upravni odbor je moral voditi poslovne knjige družbe. Ob koncu vsakega poslovnega leta je moral pripraviti računski zaključek, iz katerega so morali biti vidni dobiček in izguba družbe ter njena bilanca. Računski zaključek je moral upravni odbor vsako leto v obliki poročila predstaviti delničarjem na generalni skupščini. Člani upravnega odbora brez družbinega dovoljenja niso smeli biti člani upravnega odbora, nadzornega sveta ali direktorskega sveta v podjetjih iste vrste. Direktorski svet je bil nov organ, ki je lahko obstajal poleg upravnega odbora in je bil zadolžen za sprejemanje odločitev, ki niso spadale v delokrog generalne skupščine. Odločitve je moral direktorski svet vedno sprejemati v soglasju z upravnim odborom.

Delniške družbe so morale postaviti organ za kontrolo letnih računov. Ta organ je bil lahko nadzorni svet ali računski revizorji (računski pregledniki). Naloga teh organov je bila, z vpogledom v poslovne knjige podjetja preveriti stanje zaključnega računa ter poročati o svojih ugotovitvah na generalni skupščini. Če se je družba odločila za računске preglednike, je morala imenovati

najmanj dva. Prve člane nadzornega sveta ali revizorje je volila konstitutivna generalna skupščina, kasneje pa generalna skupščina delničarjev. Če je tako določal statut družbe, so imeli člani nadzornega sveta pravico imenovati upravni odbor. Nadzorni svet je moral imeti najmanj tri člane, katerih mandat (enako kot mandat revizorjev) je lahko trajal največ pet let, pri čemer je statut lahko omogočal njihovo ponovno izvolitev. Mandat članov nadzornega sveta ali računskih revizorjev so lahko vsak čas preklicali delničarji na generalni skupščini. Člani nadzornega sveta ali revizorji niso smeli biti sočasno tudi člani upravnega odbora ali uradniki družbe, torej niso smeli biti neposredno udeleženi pri vodenju poslov družbe.

Glede plačila članom upravnega odbora, nadzornega sveta, direktorskega sveta itd. je moral statut družbe določati, ali so bili plačani iz deleža pri čistem dobičku, kakega drugega vira dohodkov, ali pa so svoje delo opravljali brezplačno.

Generalna skupščina je imela v novem zakonu še naprej enake pristojnosti. Na tem mestu izpostavimo pravico do izbire članov nadzornega sveta oz. računskih revizorjev ter pravico do določanja načina honoriranja članov družbinih organov. Redno generalno skupščino je moral vsaj enkrat letno sklicati upravni odbor, če je obstajal nadzorni svet, pa je imel pravico in dolžnost do sklica skupščine tudi ta. Posamezni lastnik delnice je imel na generalni skupščini pravico do odločanja z glasovanjem, vendar pa te pravice niso imeli vsi delničarji, ampak je statut določal najmanjše potrebno število delnic, ki so dajale pravico do glasu. Večje število manjših delničarjev pa je lahko skupaj na generalno skupščino poslalo opolnomočenca, ki je glasoval v njihovem imenu.⁴⁶

Jugoslovanski trgovinski zakon iz leta 1937 vsebuje v veliki meri enaka določila o delniških družbah kot zakona iz let 1862 ter 1899 s to razliko, da so bila bolj podrobna. Zakon iz leta 1937 je delniškim družbam posvetil kar 46 strani oz. paragrafe 179 do 414, vendar pa

---

⁴⁶ Verordnung der Ministerium des Innern, der Finanzen, des Handels, der Justiz und des Ackerbaus vom 20. September 1899, RGBl, Jahrgang 1899, str. 839–856.

kljub svoji obsežnosti v organizacijskem smislu razen nekaj malenkosti ni prinesel nobenih novosti. Delniške družbe je zakon opredelil takole: "Delniška družba ima s pravili določeno in na enake dele (delnice) razdeljeno glavnico (osnovna glavnica), pri kateri je vsak družbenik (delničar) udeležen s po eno ali več delnicami."⁴⁷ Temeljni organi družbe so ostali isti: generalna skupščina delničarjev, upravni odbor ter nadzorni svet. Njihove naloge se niso spremenile. Upravni odbor je še naprej vodil podjetje: "Uprava opravlja vse družbine posle, kolikor po zakonu ne spadajo v področje drugih družbinah organov (poslovodstvo). Kolikor ni z zakonom drugače odrejeno ali dopuščeno, zastopa družbo samo uprava (zastopstvo)."⁴⁸ Upravni odbor je moral sestaviti letno poročilo o poslovanju podjetja. Funkcijo nadzora v družbi sta opravljala nadzorni svet ali revizijsko poverjeništvo. Naloga obeh organov je bila nadzor nad poslovanjem upravnega odbora. Družbe z več kot 5.000.000 dinarjev glavnice so morale imeti nadzorni odbor, one z manj kot toliko pa so lahko izbirale med nadzornim svetom in revizijskim poverjeništvom. Člani nadzornega sveta ali revizijskega poverjeništvaja niso smeli imeti nobene zveze z upravljanjem podjetja. Naloge nadzornega organa so bile: "preskusiti inventar, letne sklepne račune, letno poročilo in predloge uprave o uporabi dobička ali pokritju zgube".⁴⁹ "Nadzorni odbor je dolžan med poslovnim letom opravljati nadzor nad poslovanjem v vseh panogah vsakega družbinega podjetja. /.../ ob vsakem času sme preskusiti družbine knjige in spise, vrednostne papirje, blagajne, skladišča i. pod. Najmanj v vsakem trimesečju mora nadzorni odbor nenadoma pregledati stanje blagajne in vrednostnih papirjev."⁵⁰ Nadzorni svet je o svojih ugotovitvah moral poročati na letni generalni skupščini. Temeljne naloge in pravice generalne skupščine so bile opredeljene takole: "Najkasneje v treh mesecih po preteku roka za sestavitev letnih sklepnih računov se mora opraviti skupščina, ki naj:

---

⁴⁷ Trgovinski zakon za Kraljevino Jugoslavijo, str. 856.

⁴⁸ Prav tam, str. 878.

⁴⁹ Prav tam, str. 882.

⁵⁰ Prav tam, str. 883.

1. preskusi letno poročilo in letne sklepne račune in stori sklep o njih;
2. odloči o uporabi čistega dobička ali o pokritju zgu-be;
3. odloči o razrešnici članom uprave in nadzornih organov.”⁵¹

Najpomembnejšo novost je zakon prinesel z menjava dotedanjega koncesijskega sistema, v katerem je morala država dovoliti ustanovitev delniške družbe z normativnim sistemom, ki je državno dovoljenje predvideval le še za določeno vrsto družb (npr. bančne, kreditne, zrakoplovne itd.).⁵² Večina industrijskih delniških družb se je sedaj lahko ustanavljala brez državnega dovoljenja oz. koncesije.

Sklenemo lahko, da so imele delniške družbe že od začetka tri temeljne organe, katerih nazivi so se spremenjali, vsebina pa ne: generalna skupščina delničarjev, nadzorni svet ter upravni odbor. Generalna skupščina je predstavljala organ delničarjev, nadzorni svet je imel nalogo nadzora poslovanja upravnega odbora, upravni odbor pa je zasedal položaj z največjo formalno avtoriteto, ki mu ga je zagotavljala pravica in dolžnost vodenja družbinih poslov.

Pregled statutov desetih delniških družb, nastalih v obdobju od leta 1869 do leta 1934, potrjuje zgornja izvajanja.⁵³ Vsem podjetjem sta bila skupna dva temeljna organa, generalna skupščina delničarjev ter upravni odbor. Nadzorni svet je imelo šest družb,⁵⁴ tri družbe so uporabljale usluge računskih revizorjev oz. pre-

⁵¹ Prav tam, str. 869.

⁵² Zupančič Pušavec, *Oblike organiziranja gospodarstva*, str. 45.

⁵³ Preučili smo statute naslednjih delniških družb: Kranjska industrijska družba (statut iz leta 1869), AS 448, fasc. 1, 1869, št. 390, Krainische Baugesellschaft (1897), Delniške družbe kranjskih parnih opekarn (1907), AS 448, fasc. 38, 1899–1912, Črna – Kaolin (1921), AS 448, fasc. 37, A–G, Industrija platnenih izdelkov d. d. v Jaršah (1934), Intex, tekstilna industrijalna d. d. v Kranju (1931), Kolinska tovarna kavnih primesi, trgovsko delniško podjetje (1925), AS 448, fasc. 37, H–K, Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner d.d. (1923), AS 448, fasc. 37, L–O, Indus d.d., industrija usnja in usnjarskih izdelkov v Ljubljani (1920), AS 448, fasc. 37, P–Š, ter Tovarna verig d. d. v Lescah pri Bledu (1922), AS 448, fasc. 37, T–Ž.

⁵⁴ Te so bile: Delniške družbe kranjskih parnih opekarn, Krainische Baugesellschaft, Črna – Kaolin, Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner d.d., Indus d.d., industrija usnja in usnjarskih izdelkov v Ljubljani ter Tovarna verig d. d. v Lescah pri Bledu.

glednikov,⁵⁵ medtem ko prvi statut Kranjske industrijske družbe iz leta 1869 ni predvideval nobenega od teh.

Statuti delniških družb so generalni skupščini delničarjev, ki jo je moral upravni odbor sklicati vsaj enkrat na leto, priznavali nekaj več pravic kot trgovinska zakonodaja. Poglavitne so bile:

1. odobritev letne bilance, ki jo je sestavil upravni odbor,
2. sklepanje o uporabi čistega dobička,
3. volitev članov upravnega odbora in nadzornega sveta oz. volitev računskih revizorjev ter odločanje o višini njihovih denarnih nagrad,
4. sklepanje o zvišanju ali znižanju delniške glavnice, spremembi družbenih pravil ter poslovnega predmeta podjetja,
5. sklepanje o razpustu družbe in načinu njene likvidacije ter združitvi z drugo družbo.

Pravico do glasovanja na generalni skupščini so praviloma imeli delničarji, ki so bili lastniki vsaj desetih delnic.

Statut delniške družbe Intex je upravni odbor opredelil takole: "Upravni svet je od občnega zbora izvoljeno in pooblaščno načelstvo družbe, kateremu pristoji vrhovno vodstvo njenih poslov ter nadzira z neposrednim poslovanjem poverjeno ravnateljstvo, zastopa družbo sodno in izvensodno ter določa v splošnem v vseh zadevah, ki /.../ niso pridržane občnemu zboru ali dodeljene drugim družbenim organom."⁵⁶ Glavne pravice in dolžnosti upravnega odbora, ki smo jih našli v obravnavanih desetih statutih, lahko strnemo v šest točk:

1. nastavljanje, suspendiranje in odpuščanje uradnikov in določanja njihovega delokroga ter prejemkov,
2. vodenje družbenih poslov,
3. podeljevanja prokure uradnikom družbe,
4. sklicevanje generalne skupščine delničarjev,
5. vodenje poslovnih knjig družbe,
6. sestavljanje letne bilance.

---

⁵⁵ Te so bile: Industrija platnenih izdelkov d. d. v Jaršah, Intex, tekstilna industrijalna d. d. v Kranju in Kolinska tovarna kavnih primesi, trgovsko delniško podjetje.

⁵⁶ AS 448, fasc. 37, H-K.

Upravni odbor je pri raznih družbah obsegal tri do dvanajst članov, njihov mandat pa je trajal od enega do štirih let. Člani so morali iz svojih vrst izvoliti predsednika upravnega odbora. Poslovne odločitve so z glasovanjem sprejemali na sestankih, ki jih je moral predsednik sklicati najmanj enkrat mesečno oziroma vedno, ko je bilo to v interesu družbe. Na sestanku je morala biti navzoča najmanj polovica članov oz. najmanj trije. Odločala je absolutna večina glasov. V primeru izenačenosti glasov je prevladal predsednikov glas. Člani upravnega odbora za svoje delo niso prejeli redne plače, temveč so jim družbena pravila kot nagrado priznavala pravico do 10-odstotnega deleža čistega letnega dobička. Izjemi v našem vzorcu predstavljata Kolinska ter Mautner d. d. Statut slednje je za člane upravnega odbora poleg denarne nagrade predvideval tudi stalno plačilo, katerega višino je določila generalna skupščina. Statut Kolinske pa je poleg letne nagrade za člane upravnega odbora predvideval tudi letne prejemke v višini 5.000 dinarjev.

PRIMER: Znamenita moščanska tovarna Saturnus je svojo pot začela leta 1919 kot posamična firma »Emil Lajovic, tovarna pločevinastih izdelkov v Ljubljani«. Njen ustanovitelj in lastnik je bil Emil Lajovic, kot tihi družabnik pa se mu je pridružil ljubljanski trgovec Anton Lampret. Sedež tovarne je bil takrat še na Komenskega ulici 20. S povečevanjem produkcije in novimi investicijami v strojno opremo se je firma leta 1920 preobrazila v javno trgovsko družbo. Tedaj je Lampret z namenom, da bi podjetje pridobilo bančni kredit, postal javni družabnik in sledil je vpis podjetja v register javnih družb. Potreba po novih investicijah je od družabnikov zahtevala vedno več vloženi sredstev. To sta rešila s preobrazbo iz javne v delniško družbo, pri kateri je sodelovala Zadružna gospodarska banka d. d. v Ljubljani. Pogajanja z banko je začel Anton Lampret. Ta so počasi napredovala in se končala avgusta 1920. Novoustanovljena delniška družba je postala lastnica tovarne septembra istega leta. Vpis družbe v trgovinski register se je zaradi formalnih zapletov zavlekel do julija 1921, ko je bila registrirana kot »Tovarna izdelkov iz pločevine in kovin Emil Lajovic in drug d. d.». Ustanovna general-

na skupščina delničarjev se je odvijala nekaj dni prej, 1. julija 1921, v prostorih Zadružne gospodarske banke d. d. v Ljubljani. Navzoči so bili štirje delničarji: Emil Lajovic, Anton Lampret ter Zadružna gospodarska banka d. d., ki sta jo zastopala upravni svetnik, inženir Dušan Sernek, ter ravnatelj dr. Ivan Slokar. Delniška glavnica je znašala 600.000 kron, oz. 1500 delnic, ki so predstavljale 60 glasov. Delniška glavnica je bila razdeljena na pol med banko in tovarnarjema. Prva je imela v lasti 750, slednja pa vsak po 375 delnic. Ker je statut družbe določal, da je moralo upravni odbor sestavljati 5 članov, so vanj izvolili vse 4 pomembnejše delničarje, Emila Lajovica, Antona Lampreta, predstavnika banke Dušana Serneca in Ivana Slokarja, kot petega pa še Janka Jovana, ravnatelja Gospodarske zveze v Ljubljani. V nadzorni svet so izvolili tri člane, med njimi tudi podravnatelja Zadružne banke d. d., Kristjana Dietza.⁵⁷ Z naslonitvijo na banko sta si podjetnika Lajovic in Lampret zagotovila primerna kapitalna sredstva za širjenje podjetja, Zadružna banka pa je svojo investicijo zavarovala s predstavniki v upravnem odboru in nadzornem svetu.

***

Družbe z omejeno zavezo so najmlajša vrsta podjetij v obravnavanem obdobju, saj so bile zakonsko uvedene šele leta 1906. Njihov namen je bil pospeševati ustanavljanje manjših podjetij, kar se kaže v tem, da je znašal najnižji potreben ustanovni kapital le 20.000 kron. Tovrstnim podjetjem je država nudila tudi izdatne davčne olajšave.⁵⁸

Njihov ustroj je določal zakon o družbah z omejeno zavezo iz leta 1906. Temeljna organa sta bila občni zbor družabnikov ter poslovodja oz. poslovodje, ki so delovali v okviru upravnega odbora. Pred vpisom družbe v trgovinski register so morali družabniki skleniti družbeno pogodbo ter imenovati poslovodje. Poslovodja je moral biti najmanj eden. Sporazumno so jih nastavljali družabniki, lahko tudi iz lastnih vrst, in jih lahko tudi

⁵⁷ ZAL, LJU 88, B II, št. 4.

⁵⁸ Zupančič Pušavec, Oblike organiziranja gospodarstva, str. 66.

kadar koli odpoklicali. Poslovodje so zastopali družbo sodno in zunajsodno. Naloga poslovodij je bila vodenje poslov podjetja ter poslovnih knjig. V roku prvih treh mesecev novega poslovnega leta so morali pripraviti računski zaključek, katerega kopijo je moral prejeti vsak družabnik. Vsak družabnik je imel teden dni pred skupščino družabnikov, ki je imela nalogo potrditi računski zaključek, pravico do vpogleda v družbine knjige. Poslovodje so bili družbi v primeru, da so ji iz malomarnosti ali namerno povzročili škodo, obvezani do nadomestila.

Če je družbena glavnic presegala 1.000.000 kron in je bilo družabnikov več kot 50, so morali le-ti izvoliti nadzorni svet. Sicer pa je bilo imenovanje nadzornega sveta poljubno in je o njem odločala družbena pogodba. Nadzorni svet je imel, enako kot pri delniških družbah, nalogo nadzora nad delom poslovodij.

Drugi temeljni organ pri družbah z omejeno zavezo je predstavljala generalna skupščina družabnikov. Tudi ta organ je bil prevzet od delniških družb in je igral podobno vlogo. Generalno skupščino so morali sklicati poslovodje najmanj enkrat na leto oz. vedno takrat, ko je bilo to v interesu družbe. Na skupščini so se odločitve sprejemale z navadno večino glasov. Glasovalno pravico je zagotavljalo 100 kron vloženi v družbino glavnic. Glavne pristojnosti generalne skupščine so bile: preverjanje in odobritev računskega zaključka, razdelitev čistega dobička, razrešitev ali ponovna izvolitev poslovodij in članov nadzornega sveta, določanje ukrepov za nadzor nad poslovodji, sklepanje pomembnejših poslov z najmanj tričetrtinsko večino. Sklepe generalne skupščine so zapisali v posebno knjigo, v katero je imel med poslovnim letom vpogled vsak družabnik.⁵⁹

Trgovinski zakon iz leta 1937 je družbe z omejeno zavezo opredelil takole: "Družba z omejeno zavezo ima s pravili določeno glavnic (osnovna glavnic), v kateri je vsak družbenik udeležen s po eno vlogo (osnovna vloga). /.../ Družbeniki so družbi zavezani samo za dajatve in druge činitve, ki so določene s pravili; /.../. Za zave-

---

⁵⁹ Gesetz vom 6. März 1906, über Gesellschaften mit beschränkter Haftung, RGBI Jahrgang 1906, str. 605–613.

ze družbe družbeniki ne odgovarjajo.”⁶⁰ Kot najmanjšo osnovno glavnico je novi zakon predvideval 200.000 dinarjev. Osnovna vloga družabnika ni smela biti manjša od 5000 dinarjev. Razen tega določila zakon ni posegal v organizacijsko strukturo družb z omejeno zavezo. Z vidika položajne definicije so pri družbah z omejeno zavezo položaj na vrhu podjetja zavzemali poslovodje.

PRIMER: Družbeno pogodbo firme “Žaga na Duplici družba z omejeno zavezo” sta 30. januarja 1931 sklenila zakonski par inženir Vladimir Stare ter Helena Remec, oba iz Ljubljane, že od leta 1921 družabnika pri tovarni upognjenega pohištva Remec co. v Duplici pri Kamniku.⁶¹ Namen ustanovitve družbe z omejeno zavezo je bil najem parne in turbinske žage, ki naj bi olajšala dobavo lesa za izdelovanje upognjenega pohištva. K osnovni glavnici družbe, ki je znašala 10.000 dinarjev, je vsak od zakoncev prispeval polovico. Družbena pogodba je predvidevala le enega poslovodjo in je to funkcijo dodelila Vladimirju Remcu. Novembra 1934 je družbena pogodba doživela spremembe. Družbi se je priključil znameniti inženir in konstruktor Stanko Bloudek iz Ljubljane, ki je od kapitalskega vložka Helene Remec prevzel 1000 dinarjev. Nova pogodba je razveljavila določilo, da ima lahko družba le enega poslovodjo. V letu 1934 so tako poslovodje postali vsi trije družabniki, Vladimir in Helena Remec ter Stanko Bloudek.⁶²

***

Postavlja se vprašanje, katero arhivsko gradivo nam omogoča najhitrejšo prepoznavanje podjetnikov in pridobivanje njihovih osnovnih podatkov. Poglavitni vir za identificiranje podjetnikov predstavljajo registri podjetij pri trgovinskih sodiščih, iz katerih lahko na podlagi vpisa firme ugotovimo ime, priimek, poklic ter prebivališče podjetnika. Vendar pa ni nujno, da je vsak vpis obsegal vse predpisane podatke. Minimalno količino informacij predstavljata podjetnikovo ime in priimek. Pri

⁶⁰ Trgovinski zakon za Kraljevino Jugoslavijo, str. 902.

⁶¹ ZAL, LJU 88, Trgovinski register, odd. A, 1. knjiga.

⁶² ZAL, LJU 88, C IV, št. 254.

vpisu posamičnih firm dobimo podatke o njihovem lastniku, javnih družb o družabnikih, komanditnih družb o osebno odgovornih družabnikih, delniških družb o članih upravnega odbora ter pri vpisih družb z omejeno zavezo podatke o poslovodjih.⁶³

Opozorimo še na dejstvo, da pri javnih trgovskih družbah podatek o tem, kdo je poslovodni družabnik, ni razviden iz trgovinskega registra, ampak ga je treba poiskati v družbeni pogodbi, ki se nahaja med spisovnim gradivom trgovinskega sodišča.

---

⁶³ Verordnung der Ministerien der Justiz und des Handels im Einvernehmen mit dem Finanzministerium vom 9. März 1863, RGBl, Jahrgang 1863, str. 192, Verordnung des Justizministeriums im Einvernehmen mit dem Handelsministerium vom 26. April 1906, RGBl, Jahrgang 1906, str. 730. Trgovinski zakon za kraljevino Jugoslavijo. Podrobneje o trgovinskih registrih glej Metka Bukošek, Okrožna kot trgovska sodišča 1850–1941. V: Arhivi, št. 1, 2007, str. 29–47.